

det var i den kancelliafdeling der fulgte kongen, alle vigtigere sager blev ekspederet. Og endelig, at Frederik II holdt nøje kontrol med, at han selv resolverede i alle sager, der ikke var rene rutineekspeditioner. Forfatteren konkluderer det selv i afhandlingens sidste linie (s. 44): »I nogen udstrækning var Frederik således sin egen kansler«.

Med i billedet hører påvisningen af, at den almindelige opfattelse af Frederik II som et menneske med yderst begrænsede talenter snarest skyldes en manglende erkendelse hos historikerne af hans ordblindhed, således som den er blevet påvist af Victor Hermansen i 1956 (s. 28–32). Kongens ordblindhed medførte, at han var yderst tilbageholdende med selv at skrive, og da kun til en snæver kreds af familie og venner; i stedet har han dikteret sine breve, og har her, som påvist af Frede P. Jensen, haft evne til at give klart og præcist udtryk for sine tanker, samtidig med at han altså beholdt retten til den endelige beslutning i vigtigere sager i sin egen hånd.

Afhandlingens værdi ligger således dels i, at den åbner muligheden for en fortjent »rehabilitering« af mennesket Frederik II, således som Frede P. Jensen da allerede selv har gjort det i tredje udgave af *Dansk biografisk Leksikon*, men især i at den på væsentlige punkter kaster nyt lys over magtstrukturen i Danmark i anden halvdel af det 16. århundrede, og dermed åbner mulighed for en klarere og mere velunderbygget forståelse af centrale problemer i periodens historie.

Ejvind Slottved

Michael Roberts: The Swedish Imperial Experience 1560–1718. Cambridge, at the University Press 1979. x+156 s. £ 8.95.

Michael Roberts' analyser af den svenske stormagtsperiode 1560–1718 – hans Wiles' Lectures ved Queens University i Belfast – er, som man kunde vente, overordentligt kyndige og elegante, men har også snævre begrænsninger. Forf. skelner mellem en ældre og en yngre svensk historikerskole, henholdsvis knyttet til Nils Ahnlund og Arthur Attman. Den sidste retnings økonomisk-finansielle forklaring af den svenske ekspansion afvises, hvorimod forf. godtager den traditionelle, statsidealistiske fortolknings hovedpræmisser og konklusioner. Og eftersom én af ingredienserne i denne forklaringsramme er faren fra – eller frygten for – Danmark, vilde det unægteligt have været nærliggende, at forf. havde inddraget den danske litteratur om emnet.

E. Ladewig Petersen

Peter Claus Hartmann: Das Steuersystem der europäischen Staaten am Ende des Ancien Régime. Eine offizielle französische Enquête (1763–1768). Dokumente, Analyse und Auswertung. England und die Staaten Nord- und Mitteleuropas. Avec une introduction et une conclusion en français. Beihefte der Francia. Herausgegeben vom Deutschen Historischen Institut Paris, Band 7. Zürich und München, Artemis Verlag 1979. 357 s.

I sine bestræbelser på at sanere de ødelagte statsfinanser efter freden i 1763 indkaldte Ludvig XV's *Controleur général* C. C. F. de l'Averdy indberetninger fra de franske diplomater om skattesystemer og skatteforvaltning i de stater, hvor de repræsenterede Hans allerkræftigste Majestæt, kongen af Frankrig og Navarra. Disse omfangsrige indberetninger har dr. Peter Claus Hartmann ved Det tyske historiske Institut i Paris nu udgivet for de nordeuropæiske staters vedkommende, nemlig England, Sverige, Danmark-Norge,

en række tyske stater samt hansestæderne Hamburg og Danzig. Udover en generel indledning og en sammenfattende analyse har udgiveren ledsaget indberetningsmaterialet med en præsentation af den enkelte stat og den relevante litteratur herom samt foretaget en detailsammenfatning. Mere principielle overvejelser over indberetningernes pålidelighed og værdi forekommer ikke i bogen. For de enkelte indberetninger præciserer udgiveren dog vedkommende diplomats kompetence, som i den instruktive præsentation af den franske gesandt i København, Jean-François Ogier.

Udgiverens præsentation af det danske monarki og af de specielt danske forhold må karakteriseres som kyndig og i det hele dækkende. Al den stund der er tale om en finanshistorisk specialundersøgelse, savner man dog så væsentlige arbejder som J. Boisen Schmidt: Studier over statshusholdningen i Frederik IV's regeringstid (1967), Hans Christian Johansen: Dansk økonomisk politik i årene efter 1784 (1968) og Gudmund Sandvik: Det gamle veldet. Norske finanser 1760-79 (1975), hvis undersøgelse af ekstraskatten fra 1762 ikke blot omfatter Norge, men også Danmark.

Ogier har dateret sin indberetning den 8. september 1764, det vil sige på et tidspunkt, hvor han havde opholdt sig elleve år i Danmark. Hans redegørelse for det danske skatte- og afgiftssystem og for oppebørselssystemet er kompetent og positiv; han har lagt megen vægt på at skildre ejendoms- og brugsforhold; og han er ikke vejet tilbage for at opstille et brutto- og nettoregnskab for en dansk fæstegård. Trods den beskedne forskningsindsats inden for det 18. århundredes danske finanshistorie må man dog præcisere, at indberetningen ikke bringer egentligt nyt om danske forhold; og det bør endvidere understreges, at Ogier – trods løfter om det modsatte – i realiteten ikke behandler Norge og hertugdømmerne.

En udtømmende vurdering af bogen forudsætter et specialkendskab til europæiske skattesystemer og skatteforvaltning, som næppe nogen historiker idag er i besiddelse af. Det er formentlig også i erkendelse heraf, at udgiveren (s. 5) udtrykker forventning om, at indberetningerne i sammenhæng med de historiske baggrundsskildringer og de meddelte litteraturoversigter vil udgøre et nyttigt finanshistorisk opslagsværk. Der tiltrænges uægtelig megen finanshistorisk forskning for det 18. århundredes vedkommende. Indtil den foreligger, er der ingen tvivl om, at dr. Hartmanns bog vil være et værdifuldt hjælpemiddel på et område, som de fleste traditionelt uddannede historikere står tøvende over for.

Ole Feldbæk

A. Bode: Die Flottenpolitik Katharinas II und die Konflikte mit Schweden und der Türkei. Wiesbaden, O. Harrasowitz (Komm.) 1979. 300 s. DM 40.

Bogens titel dækker fuldt dens emne, at belyse, hvorledes Ruslands flådemagt udvikledes i 1700-tallet og dens betydning i krigstid under Katharina II. Siden det 16. århundrede havde Rusland – et 'landlocked' rige – kæmpet for adgang til havet, men havde først afgørende held i det 18. århundrede. De første succeser beroede på Peter den stores sejr i den store nordiske krig, og Katharina II fulgte hans politiske spor. Rusland fik adgang til Østersøen, det azovske hav og Sortehavet, og den russiske flåde kunde med held sættes ind i krigen mod Sverige og Tyrkiet. Bogens første del præsenterer omhyggeligt og præcist de problemer, der var forbundet med skibsbygning, den ny flådeorganisation, de tekniske og økonomiske aspekter, spørgsmålet om arbejdskraft og regeringens omkostninger (s. 15-54).

Bogens andel del (s. 57-128) præciserer flådens rolle i Katharinas opgør med Sverige